

Rezolvarea ecuațiilor și sistemelor de ecuații diferențiale ordinare (I)

Metode unipas

Prof.dr.ing. Gabriela Ciuprina

Universitatea "Politehnica" București, Facultatea de Inginerie Electrică

Suport didactic pentru disciplina *Metode numerice*, 2016-2017

Notes

Cuprins

- 1 Formularea problemei
 - Ecuație diferențială ordinară de ordinul 1
 - Sisteme de ODE de ordinul 1
 - Ecuații diferențiale de ordin superior
 - Rezolvarea numerică - preliminarii
- 2 Metode θ
 - Metoda Euler explicită
 - Metoda Euler implicită
 - Exemplu
 - Metode θ
- 3 Metode explicite de ordin superior
 - Taylor
 - Euler modificată
 - Runge-Kutta explicită
- 4 Aspecte avansate
 - Adaptarea pasului - metode RK integrate
 - Metode implicite
 - Sisteme *stiff* (rigide)
 - Exemple din mediile uzuale în care lucrezi

Notes

Ecuatie diferențială

- Ecuatie care conține:

Ecuatie diferențială

- Ecuatie care conține:
 - 1 o funcție necunoscută, care depinde de una sau mai multe variabile;
 - 2 derivate ale funcției necunoscute;
 - 3 unele dintre variabile.

Notes

Notes

Ecuatie diferențială

- Ecuatie care conține:
 - 1 o funcție necunoscută, care depinde de una sau mai multe variabile;
 - 2 derivate ale funcției necunoscute;
 - 3 unele dintre variabile.
- A rezolva o ecuație diferențială = a "integra" ecuația diferențială = a găsi funcția necunoscută.

Notes

Ecuatie diferențială

- Ecuatie care conține:
 - 1 o funcție necunoscută, care depinde de una sau mai multe variabile;
 - 2 derivate ale funcției necunoscute;
 - 3 unele dintre variabile.
- A rezolva o ecuație diferențială = a "integra" ecuația diferențială = a găsi funcția necunoscută.

- Dacă funcția necunoscută depinde de o singură variabilă \Rightarrow ODE;

$$F(x(t), x'(t), x''(t), \dots, x^{(n)}(t), t) = 0$$

$x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ necunoscută $F : \mathbb{R}^{n+1} \rightarrow \mathbb{R}$ se dă.

- Dacă funcția necunoscută depinde de cel puțin două variabile \Rightarrow PDE;

- Ordinul ec. =

Notes

Ecuatie diferențială

- Ecuatie care conține:
 - 1 o funcție necunoscută, care depinde de una sau mai multe variabile;
 - 2 derivate ale funcției necunoscute;
 - 3 unele dintre variabile.
- A rezolva o ecuație diferențială = a "integra" ecuația diferențială = a găsi funcția necunoscută.
- Dacă funcția necunoscută depinde de o singură variabilă \Rightarrow ODE;
$$F(x(t), x'(t), x''(t), \dots, x^{(n)}(t), t) = 0$$
 $x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ necunoscută $F : \mathbb{R}^{n+1} \rightarrow \mathbb{R}$ se dă.
- Dacă funcția necunoscută depinde de cel puțin două variabile \Rightarrow PDE;
- Ordinul ec. = cel mai mare ordin al derivatelor care intervin.

Notes

Ecuatie diferențială ordinară (ODE) de ordinul 1

$$F(x(t), x'(t), t) = 0$$

$x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ necunoscută
 $F : \mathbb{R}^3 \rightarrow \mathbb{R}$ se dă.

Caz particular - ecuație diferențială explicită

$$\frac{dx}{dt} = f(x(t), t)$$

$x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ necunoscută
 $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ se dă.

Numai astfel de ecuații formulate explicit vom considera în cele ce urmează.

Notes

Ecuatie diferențială ordinară (ODE) de ordinul 1

$$F(x(t), x'(t), t) = 0$$

$x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ necunoscută

$F : \mathbb{R}^3 \rightarrow \mathbb{R}$ se dă.

Caz particular - **ecuație diferențială explicită**

$$\frac{dx}{dt} = f(x(t), t)$$

$x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$ necunoscută

$f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$ se dă.

Numai astfel de ecuații formulate explicit vom considera în cele ce urmează.

Buna formulare? 4/61

Notes

Ecuatie diferențială ordinară (ODE) de ordinul 1

Se dau

$$f : \mathbb{R} \times [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R} \quad x_0 \in \mathbb{R}$$

Se cere

$$x : [t_0, T] \rightarrow \mathbb{R}$$

care satisface

$$\frac{dx}{dt} = f(x(t), t) \quad (1)$$

$$x(t_0) = x_0 \quad (2)$$

Notes

Buna formulare

Buna formulare a unei ecuații ODE de ordin superior (q) necesită impunerea a **q condiții** care se referă la valori ale funcției necunoscute sau/și ale derivatei ei în puncte ale domeniului de definiție.

- Dacă toate condițiile sunt specificate la **marginea inferioară a domeniului de definiție** (t_0) atunci se spune că problema este **cu valori inițiale**¹;
- Dacă se impun condiții la **începutul și la sfârșitul domeniului de definiție**, se spune că problema este **cu valori de frontieră**².

În acest curs ne ocupăm de probleme cu valori inițiale.

¹ IVP - initial boundary problem

² BVP - boundary boundary problem

Notes

Rezultatele metodelor numerice

Metoda numerică nu va furniza o expresie analitică pentru funcția necunoscută $\mathbf{x}(t)$ ci un tabel de valori:

$$\begin{matrix} t_0 & t_1 & t_2 & \dots & t_n \\ \mathbf{x}_0 & \mathbf{x}_1 & \mathbf{x}_2 & \dots & \mathbf{x}_n \end{matrix}$$

unde $t_n = T$

Obs:

- De multe ori t reprezintă *time* și se poate considera $t_0 = 0$;
- Vom nota: $\mathbf{x}(t_j)$ soluția exactă și \mathbf{x}_j aproximația ei

$$\mathbf{x}_j \approx \mathbf{x}(t_j)$$

- În cele ce urmează vom pp: $t_j - t_{j-1} = h \Leftrightarrow t_j = t_0 + jh$

Notes

Ecuatii vs. sisteme

Prezentarea multor metode numerice pentru rezolvarea sistemelor ODE nu diferă față de cazul ecuațiilor.

- De aceea, în cele ce urmează vom adopta notația pentru ecuații, în care funcția necunoscută este $x(t)$ și membrul drept al ecuației este $f(x(t), t)$.
- În cazul sistemelor, formulele ar trebui modificate astfel încât să apară $\mathbf{x}(t)$ și $\mathbf{f}(\mathbf{x}(t), t)$.

Metodele numerice în care această notație nu este potrivită vor fi discutate separat. Ele sunt metode dezvoltate pentru clase speciale de probleme, care generează sisteme ODE cu o anumită structură.

Notes

Metoda Euler explicită

Dezvoltarea în serie Taylor în jurul lui t_j

$$x(t_j + h) = x(t_j) + \frac{h}{1!}x'(t_j) + \frac{h^2}{2!}x''(t_j) + \dots \quad (5)$$

Formula Taylor

$$x(t_j + h) = x(t_j) + \frac{h}{1!}x'(t_j) + \frac{h^2}{2!}x''(\zeta) \quad (6)$$

$$x(t_j + h) = x(t_j) + hf(x(t_j), t_j) + O(h^2) \quad (7)$$

Dacă am presupune că valoarea la iterația j a fost calculată exact $x_j = x(t_j)$ atunci

$$x(t_j + h) = x_j + hf(x_j, t_j) + O(h^2) \quad (8)$$

Notes

Metoda Euler explicită

Dacă am presupune că valoarea la iterația j nu este afectată de erori $x_j = x(t_j)$ atunci

$$x(t_j + h) = x_j + hf(x_j, t_j) + O(h^2)$$

Dacă adoptăm ca formulă de calcul (Euler explicit)

$$x_{j+1} = x_j + hf(x_j, t_j) \quad (9)$$

atunci **eroarea locală** la iterația j este

$$e_l = |x(t_{j+1}) - x_{j+1}| = O(h^2) \quad (10)$$

Notes

Metoda Euler explicită

Dacă am presupune că valoarea la iterația j nu a fost calculată exact $x(t_j) = x_j + e_{x_j}$ atunci

$$x(t_j + h) = x_j + e_{x_j} + hf(x_j, t_j) + O(h^2)$$

Dacă adoptăm ca formulă de calcul (Euler explicit)

$$x_{j+1} = x_j + hf(x_j, t_j) \quad (11)$$

atunci **eroarea locală** este

$$e_{x_{j+1}} = |x(t_{j+1}) - x_{j+1}| = e_{x_j} + O(h^2) \quad (12)$$

Notes

Metoda Euler explicită

Notes

Eroarea globală este eroarea la ultimul moment de timp

$$\begin{aligned} e_g &= |x(t_n) - x_n| = e_{x_n} + O(h^2) = e_{x_{n-1}} + O(h^2) + O(h^2) = \\ &= nO(h^2) = \frac{T - t_0}{h} O(h^2) = O(h) \end{aligned} \quad (13)$$

Metoda Euler explicită

Notes

O altă variantă de deducere a relației de calcul

$$\frac{dx}{dt} = f(x(t), t) \quad (14)$$

- Se scrie ecuația la momentul de timp discret t_j ;
- Pentru derivată: **formulă de diferențe finite progresive de ordinul 1**

$$\frac{x_{j+1} - x_j}{h} = f(x_j, t_j) \Rightarrow \quad (15)$$

$$x_{j+1} = x_j + hf(x_j, t_j) \quad (16)$$

Metoda Euler implicită

Derivata: formulă de diferențe finite regresive de ordinul 1

$$\frac{dx}{dt} = f(x(t), t) \quad (17)$$

$$\frac{x_j - x_{j-1}}{h} = f(x_j, t_j) \Rightarrow \quad (18)$$

$$x_j = x_{j-1} + hf(x_j, t_j) \quad (19)$$

Metoda Euler implicită

Derivata: formulă de diferențe finite regresive de ordinul 1

$$\frac{dx}{dt} = f(x(t), t) \quad (17)$$

$$\frac{x_j - x_{j-1}}{h} = f(x_j, t_j) \Rightarrow \quad (18)$$

$$x_j = x_{j-1} + hf(x_j, t_j) \quad (19)$$

Relația este implicită, la fiecare pas se rezolvă o ecuație algebrică neliniară pentru determinarea mărimii x_j

Metoda Euler implicită

Notes

Notes

Metoda Euler implicită

procedură Euler_implicit (xinit, t0, T, h, err, maxit, x)

real xinit

real t0, T

real h

real err

întreg maxit

$n = \lceil (T - t_0) / h \rceil$

tablou real t[n + 1]

tablou real x[n + 1]

t₀ = t0

x₀ = xinit

....

Metoda Euler implicită

procedură Euler_implicit (xinit, t0, T, h, err, maxit, x)

....

pentru j = 0, n - 1

$x_n = x_j + hf(x_j, t_j)$; inițializare ca la Euler explicit

; **iteratii simple (c=-1)**

k = 0

repetă

xv = xn

$x_n = x_j + hf(xv, t_j)$

k = k + 1

d = |xv - xn|

până când (d < err) **sau** k > maxit

dacă k > maxit **scrie** procedura neliniară neconvergentă

t_{j+1} = t_j + h

x_{j+1} = xn

retur

sau cu Newton:

Notes

Notes

Exemplu

$$\frac{du(t)}{dt} + \frac{1}{\tau}u(t) = \frac{1}{\tau}E. \quad (25)$$

Varianta I - Euler explicit (dif. finite progresive de ord. 1)

$$\frac{u_{j+1} - u_j}{h} + \frac{1}{\tau}u_j = \frac{1}{\tau}E, \quad (26)$$

$\Rightarrow u_{j+1}$ poate fi calculată explicit cu formula

$$u_{j+1} = u_j \left(1 - \frac{h}{\tau}\right) + \frac{h}{\tau}E. \quad (27)$$

Exemplu

$$u_{j+1} = u_j \left(1 - \frac{h}{\tau}\right) + \frac{h}{\tau}E. \quad (28)$$

```

procedură euler_explicit_RC(u0,E,tau,h,N,u)
; rezolvă ecuația  $\frac{du(t)}{dt} + \frac{1}{\tau}u(t) = \frac{1}{\tau}E$  cu metoda diferențelor finite
; d/dt se discretizează folosind diferențe progresive de ordinul 1
real u0                ; condiția inițială - dată
real E                 ; coeficient în ecuație - dată
real tau               ; constantă de timp - dată
real h                 ; pas de discretizare al intervalului de timp - dat
întreg n               ; număr de valori de timp - dat
tablou real u[n]      ; soluția discretă - rezultat
u(1) = u0
pentru j = 1,n-1
    u(j+1) = u(j)*(1-h/tau) + h*E/tau
•
retur
    
```

Această metodă, este **instabilă pentru $h > \tau$** .

Notes

Notes

Exemplu

$$\frac{du(t)}{dt} + \frac{1}{\tau}u(t) = \frac{1}{\tau}E. \quad (29)$$

Varianta a II-a - Euler implicit (dif. finite regresive de ord. 1)

$$\frac{u_j - u_{j-1}}{h} + \frac{1}{\tau}u_j = \frac{1}{\tau}E, \quad (30)$$

$\Rightarrow u_j$ poate fi calculată explicit:

$$u_j = \left(u_{j-1} + \frac{h}{\tau}E \right) / \left(1 + \frac{h}{\tau} \right). \quad (31)$$

Notes

Exemplu

$$\frac{du(t)}{dt} + \frac{1}{\tau}u(t) = \frac{1}{\tau}E. \quad (29)$$

Varianta a II-a - Euler implicit (dif. finite regresive de ord. 1)

$$\frac{u_j - u_{j-1}}{h} + \frac{1}{\tau}u_j = \frac{1}{\tau}E, \quad (30)$$

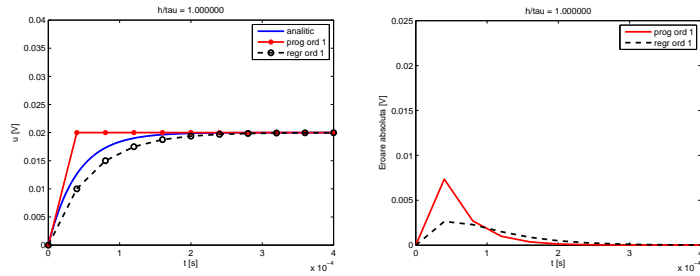
$\Rightarrow u_j$ poate fi calculată explicit:

$$u_j = \left(u_{j-1} + \frac{h}{\tau}E \right) / \left(1 + \frac{h}{\tau} \right). \quad (31)$$

În acest caz nu este nevoie de rezolvarea unei ecuații neliniare

Notes

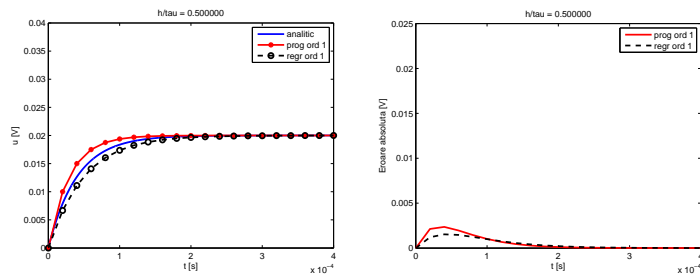
Exemplu

Cazul $h = \tau$.

Notes

Exemplu

Cazul $h = \tau/2$.

Notes

Metode într-un pas - metode θ

Temă (facultativ):

- 1 Transformați pseudocodul metodei Euler implicit într-o metoda generală θ , în care θ este un parametru.
- 2 Tratați separat cazul $\theta = 1$ astfel încât algoritmul să includă și metoda Euler explicită.

Metoda Taylor

Pentru a avea o acuratețe mai mare → seria Taylor cu un număr suplimentar de termeni:

Formula Taylor

$$x(t_j + h) = x(t_j) + \frac{h}{1!}x'(t_j) + \frac{h^2}{2!}x''(t_j) + \frac{h^3}{3!}x^{(3)}(\zeta) \quad (40)$$

$$x(t_j + h) = x(t_j) + hf(x(t_j), t_j) + \frac{h^2}{2}f'(x(t_j), t_j) + O(h^3) \quad (41)$$

$$x_{j+1} = x_j + hf(x_j, t_j) + \frac{h^2}{2}f'(x_j, t_j) \quad (42)$$

E nevoie de f' - poate fi costisitor de evaluat.

Se preferă variante care folosesc numai evaluări ale funcției f .

Notes

Notes

Metoda Euler modificată

Se estimează soluția în punctul central ca la Euler explicit

$$x_{j+1/2} = x_j + \frac{h}{2} f(x_j, t_j) \quad (43)$$

Această estimare se folosește pentru a aproxima derivata lui x în $t_{j+1/2}$

$$x'_{j+1/2} = f(x_{j+1/2}, t_{j+1/2}) \quad (44)$$

care se folosește pentru a aproxima derivata pe întregul interval $[t_j, t_{j+1}]$

$$x_{j+1} = x_j + hf(x_{j+1/2}, t_{j+1/2}) \quad (45)$$

Această idee duce la familia de metode **Runge-Kutta (RK)**.
(Euler modificată = este o variantă de RK cu două etape)

34/61

Notes

Familia de metode Runge-Kutta - explicite

Metoda RK cu ν etape:

$$x_{j+1} = x_j + h\Phi \quad (46)$$

$$\Phi = \Phi(x_j, t_j, h)$$

$$\Phi = \sum_{i=1}^{\nu} b_i K_i \quad (47)$$

- b_i coeficienți constanți, numiți **ponderi**, se aleg convenabil
- $K_i = K_i(x_j, t_j, h)$ se calculează astfel:

Notes

Familia de metode Runge-Kutta - explicite

procedură RungeKutta_explicit ($\nu, x_{\text{init}}, t_0, T, h, x$)

întreg ν ; metoda cu ν pași

real x_{init}

real t_0, T

real h

$n = \lceil (T - t_0)/h \rceil$

tablou real $t[n + 1]$

tablou real $x[n + 1]$

tablou real $K[\nu]$

real Φ

tablou real $a[\nu, \nu], b[\nu], c[\nu]$; tablou Butcher

Butcher (ν, a, b, c) ; instanțiază tabelul Butcher

$t_0 = t_0$

$x_0 = x_{\text{init}}$

pentru $j = 0, n - 1$; parcurge pașii de timp

Notes

Familia de metode Runge-Kutta - explicite

pentru $j = 0, n - 1$; parcurge pașii de timp

$K_1 = f(x_j, t_j)$

$\Phi = \Phi + b_1 K_1$

pentru $i = 2, \nu$

$s = 0$

pentru $p = 1, i - 1$

$s = s + a_{ip} K_p$

•
 $K_i = f(x_j + hs, t_j + c_i h)$

$\Phi = \Phi + b_i K_i$

•
 $x_{j+1} = x_j + h\Phi$

$t_{j+1} = t_j + h$

retur

Notes

Metode RK implicite

Exemplu:

Euler implicit
(RK impl.,ord.1)

$$\begin{array}{c|c} 1 & 1 \\ \hline & 1 \end{array}$$

Metoda trapezelor
(RK impl.,ord.2)

$$\begin{array}{c|cc} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1/2 & 1/2 \\ \hline & 1/2 & 1/2 \end{array}$$

Integrarea lor
1(2)

$$\begin{array}{c|cc} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1/2 & 1/2 \\ \hline & 1/2 & 1/2 \\ & 1 & 0 \end{array}$$

Metode RK implicite

Exemplu:

Euler implicit
(RK impl.,ord.1)

$$\begin{array}{c|c} 1 & 1 \\ \hline & 1 \end{array}$$

Metoda trapezelor
(RK impl.,ord.2)

$$\begin{array}{c|cc} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1/2 & 1/2 \\ \hline & 1/2 & 1/2 \end{array}$$

Integrarea lor
1(2)

$$\begin{array}{c|cc} 0 & 0 & 0 \\ 1 & 1/2 & 1/2 \\ \hline & 1/2 & 1/2 \\ & 1 & 0 \end{array}$$

Temă (facultativ) - scrieți pseudocodul acestei metode.

Notes

Notes

Metode RK implicite

Variante celebre:

- Gauss-Legendre - bazate pe integrarea numerică Gauss;
- Lobato (3 familii de metode IIIA, IIIB și IIIC) - au $c_1 = 0, c_\nu = 1$;
- Radau (2 familii de metode, IA și IIA).

Notes

Sisteme rigide

Sistem rigid = sistem pentru care o anumită metodă numerică nu converge dacă pasul de integrare nu este ales foarte mic.

Obs:

- Într-un astfel de punct soluția sistemului nu are variații mari. Este vina sistemului, nu a soluției lui.
- Nu există o definiție riguroasă pentru un sistem rigid.

Dacă sistemul de rezolvat poate fi pus sub forma

$$\frac{d\mathbf{x}}{dt} = \mathbf{A}\mathbf{x} + \mathbf{g}(t)$$

atunci el este "rigid" dacă raportul modulelor părților reale ale valorilor proprii extreme ale matricei \mathbf{A} este mare.

Soluția are componente care descresc mult mai repede decât altele

\Leftrightarrow constantele lui de timp au ordine de mărime diferite.

Pentru astfel de sisteme trebuie folosite metode implicite.

Notes

Sisteme rigide

Sistem rigid = sistem pentru care o anumită metodă numerică nu converge dacă pasul de integrare nu este ales foarte mic.

Obs:

- Într-un astfel de punct soluția sistemului nu are variații mari. Este vina sistemului, nu a soluției lui.
- Nu există o definiție riguroasă pentru un sistem rigid.

Dacă sistemul de rezolvat poate fi pus sub forma

$$\frac{dx}{dt} = \mathbf{Ax} + \mathbf{g}(t)$$

atunci el este "rigid" dacă raportul modulelor părților reale ale valorilor proprii extreme ale matricei \mathbf{A} este mare.

Soluția are componente care descresc mult mai repede decât altele

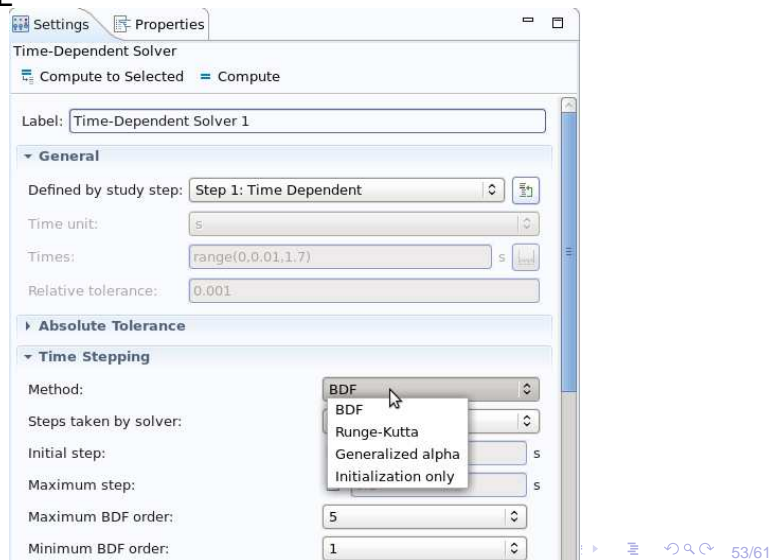
⇔ constantele lui de timp au ordine de mărime diferite.

Pentru astfel de sisteme trebuie folosite metode implicite.

Temă (facultativ) Studiați problema sistemelor rigide, criteriile de stabilitate (A, L) pentru metodele unipas. 52/61

Notes

COMSOL

Notes

Matlab (stiff) <https://ch.mathworks.com/help/matlab/math/choose-an-ode-solver.html>

- **Single-step**

ode23s is based on a modified Rosenbrock formula of order 2. Because it is a single-step solver, it may be more efficient than **ode15s** at solving problems that permit crude tolerances or problems with solutions that change rapidly. It can solve some kinds of stiff problems for which **ode15s** is not effective. The **ode23s** solver evaluates the Jacobian during each step of the integration, so supplying it with the Jacobian matrix is critical to its reliability and efficiency.

ode23t is an implementation of the trapezoidal rule using a "free" interpolant. This solver is preferred over **ode15s** if the problem is only moderately stiff and you need a solution without numerical damping. **ode23t** also can solve differential algebraic equations (DAEs)

- **Multi-step** **ode15s**, **ode23tb**

Matlab (stiff) <https://ch.mathworks.com/help/matlab/math/choose-an-ode-solver.html>

- **Single-step** **ode23s**, **ode23t**

- **Multi-step**

ode15s is a variable-step, variable-order (VSVO) solver based on the numerical differentiation formulas (NDFs) of orders 1 to 5. Optionally, it can use the backward differentiation formulas (BDFs, also known as Gear's method) that are usually less efficient. Like **ode113**, **ode15s** is a multistep solver. Use **ode15s** if **ode45** fails or is very inefficient and you suspect that the problem is stiff, or when solving a differential-algebraic equation (DAE).

ode23tb is an implementation of TR-BDF2, an implicit Runge-Kutta formula with a trapezoidal rule step as its first stage and a backward differentiation formula of order two as its second stage. By construction, the same iteration matrix is used in evaluating both stages. Like **ode23s** and **ode23t**, this solver may be more efficient than **ode15s** for problems with crude tolerances.

Matlab (fully-implicit) <https://ch.mathworks.com/help/matlab/math/choose-an-ode-solver.html>

ode15i	Fully implicit	Low	Use ode15i for fully implicit problems $f(t,y,y') = \theta$ and for differential algebraic equations (DAEs) of index 1.
--------	----------------	-----	---

● Multi-step

ode15i is a variable-step, variable-order (VSVO) solver based on the backward differentiation formulas (BDFs) of orders 1 to 5. ode15i is designed to be used with fully implicit differential equations and index-1 differential algebraic equations (DAEs). The helper function decic computes consistent initial conditions that are suitable to be used with ode15i.

Referințe

- [Cheney08] W.Cheney, D.Kincaid, *Numerical Mathematics and Computing*, Brooks/Cole publishing Company,2000. (Capitolele 10 și 11)

Disponibilă la <http://www.physics.brocku.ca/Courses/5P10/References/cheneykincaid.pdf>

- [Press02] W.H.Press, S.A.Teukolsky, W.T. etterling, B.P. Flannery, *Numerical Recipies in C*, 2002. (Capitolul 16)

Disponibilă la https://www2.units.it/pl/students_area/imm2/files/Numerical_Recipes.pdf

- [Strang&Moler15] *Introduction to Differential Equations and the MATLAB ODE Suite* - Open Courseware at MIT

Disponibil la <http://ocw.mit.edu/RES-18-009F15> sau <https://www.youtube.com/watch?v=ZvL88xqYSak>

- [Trefethen18] N.Trefethen, *Exploring ODEs*, SIAM 2018.

Disponibil la <https://people.maths.ox.ac.uk/trefethen/books.html>